

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ПАТЛАТОЙ ОЛЕКСАНДР ЄВГЕНОВИЧ

УДК 330.111.4:001

**ЗМІСТ І ФОРМИ НАУКОВОЇ ПРАЦІ В СУЧАСНІЙ РИНКОВІЙ
ЕКОНОМІЦІ**

Спеціальність 08.00.01 – Економічна теорія та історія економічної думки

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Одеса – 2015

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Одеському національному економічному університеті Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор економічних наук, професор,
член-кореспондент НАН України,
заслужений діяч науки і техніки України
Зверяков Михайло Іванович,
Одеський національний економічний університет,
ректор.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Зайцев Юрій Кузьмич,
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»,
професор кафедри політичної економії обліково-
економічних факультетів;

кандидат економічних наук, доцент
Кузнєцова Марина Аркадіївна
Одеська національна академія зв'язку
імені О.С. Попова,
доцент кафедри економічної теорії.

Захист відбудеться «28» грудня 2015 р. о 12⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.055.01 в Одеському національному економічному університеті за адресою: 65082, м. Одеса, вул. Преображенська, 8, ауд. 217.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Одеського національного економічного університету за адресою: 65082, м. Одеса, вул. Преображенська, 8, ауд. 211.

Автореферат розісланий «27» листопада 2015 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

С. О. Даниліна

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. У сучасній ринковій економіці наукова праця набуває усе більш вагомого значення. Можливості для довгострокового економічного зростання все більшою мірою визначаються успішністю застосування досягнень науки у виробництві, внаслідок чого вона перетворюється в головну продуктивну силу суспільства. Дані закономірності можна спостерігати як в економічно розвинутих державах, так і в ряді країн, що розвиваються.

Сучасна економічна наука намагається дати теоретичну інтерпретацію зазначеним тенденціям і навіть включити науково-технічний прогрес в структуру факторів виробництва при моделюванні процесів економічного зростання. Однак специфіка наукової праці, яка створює нове наукове знання, її зміст і форми руху в системі економічних категорій, залишаються недостатньо дослідженими.

Серед зарубіжних економістів, які здійснили суттєвий внесок у дослідження наукової праці з позицій економічної теорії, а також у теорію інновацій, слід зазначити: У. Баумоля, Д. Белла, П. Дракера, Ф. Енгельса, Г. Іцковича, К. Маркса, Р. Р. Нельсона, Д. Норта, Дж. Стігліца, Дж. Р. Уайбла, С. Дж. Уінтера, Ф. Хайека, Й. Шумпетера. Проблеми наукової праці як особливої сфери суспільного виробництва досліджувалися в літературі радянського періоду: О. І. Анчишкіним, А. З. Алейником, В. А. Грималюком, А. К. Покританом, Б. І. Ткаченком, а також розробляються сучасними російськими економістами: О. В. Бузгаліним, А. О. Билінською, М. Ю. Вараввою, В. Л. Іноземцевим, Г. Б. Клейнером, В. О. Красильщиковим, А. І. Колгановим, В. А. Макаровим, Ю. В. Яковцем. Серед українських учених, що розглядають науку як важливий фактор інноваційного розвитку національної економіки слід виділити: Т. І. Артёмову, Ю. М. Бажала, В. Д. Базилевича, В. М. Гейця, А. А. Гриценка, А. В. Грималюка, Ю. К. Зайцева, М. І. Зверякова, М. А. Кузнєцову, Ю. І. Пилипенка та інших.

Деякі з зазначених авторів цілком обґрунтовано відзначають, що логіка капіталістичного виробництва, найважливішою метою якого виступає досягнення найвищої норми та маси прибутку, у багатьох випадках вступає в протиріччя з безпосередніми критеріями результативності наукової діяльності. Однак перетворені форми, що приймають наукова праця та її продукт, в політико-економічних дослідженнях нерідко розглядаються як щось протиприродне, хибне, невластиве для даної сфери. Незважаючи на певну правдивість цих визначень, вони характеризують лише одну окрему рису досліджуваного явища. У той же час не менш важливою властивістю перетворених форм, яка відносно рідко привертає увагу сучасних дослідників, є те, що ці форми виступають як стихійний результат розв'язання об'єктивних суперечностей. Проте межі саморуху перетворених форм у сфері наукової праці в окремих випадках доволі вузькі та потребують свідомого регулювання. Теоретична значимість указаних проблем обумовила вибір теми дисертаційної роботи, її мету і завдання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана відповідно до плану наукових досліджень

кафедри загальної економічної теорії Одеського національного економічного університету в рамках тем: «Теоретичні та методологічні основи дослідження економічних відносин в Україні в умовах інтеграції в глобальний процес розвитку» (ДР № 0107U012781), яка виконувалася в рамках тематичного плану науково-дослідних робіт університету на 2008-2012 рр., а також «Дослідження змісту і форм розвитку економічних відносин в національній економіці на прикладі України» (ДР № 0113U000654), яка реалізується в період 2013-2017 рр. У межах даних наукових тем проведений аналіз особливостей національної інноваційної системи України, напрямів та перспектив її розвитку.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є вивчення змісту й економічних форм руху наукової праці та її продукту в сучасній ринковій економіці та визначення меж цього стихійного процесу, які обумовлюють об'єктивну необхідність активної наукової політики держави. Реалізація мети дослідження вимагає формулювання та вирішення наступних завдань:

- розкрити загальний зміст наукової праці як елемента духовного виробництва та її специфічний зміст в системі економічних відносин;
- виявити сутнісні форми наукової праці та її продукту в структурі економічних відносин;
- розкрити ірраціональні форми продукту наукової праці;
- розглянути організаційно-економічні форми виробництва й поширення інновацій у сучасній економіці як форми прояву соціально-економічних відносин у сфері наукової праці;
- дослідити інституціональні форми відносин щодо продуктів наукової праці в тісному взаємозв'язку з сутнісними формами даних відносин;
- класифікувати інституціональні форми державної підтримки наукової праці в залежності від ступеню руху наукової праці та її всезагального характеру;
- проаналізувати розвиток сучасних науково-інноваційних процесів у світовій економіці й оцінити економічну результативність наукової праці, яка визначається успішністю взаємодії всезагальної і сумісної праці;
- розкрити економічні особливості наукової сфери в трансформаційних економіках і країнах, що розвиваються, та сформулювати можливі напрями сприяння розвитку форм наукової праці в Україні.

Об'єктом дослідження є система соціально-економічних відносин у сфері наукової праці в сучасній ринковій економіці.

Предметом дослідження виступають закономірності становлення та розвитку форм наукової праці та її продукту в системі економічних відносин.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених задач у дисертації використані як загальнонаукові методи, так і спеціальні методи економічного пізнання. Методологічний каркас дослідження утворює діалектичний метод, який реалізований передусім через сходження від абстрактного до конкретного (даний спосіб руху теоретичної думки визначає як загальну побудову роботи, так і структуру кожного з її розділів); задля дослідження процесу становлення науки як продуктивної сили був використаний генетичний підхід, при аналізі розвитку форм наукової праці в світовій економіці – діалектичний принцип єдності історичного та логічного, при дослідженні змісту економічних відносин

у сфері наукової праці застосована політико-економічна методологія, при вивченні форм прояву економічних відносин у сфері науки – інституціональний підхід. Крім того, були використані: економіко-статистичні методи для аналізу динаміки та тенденцій показників наукової сфери в Україні та світі; компаративний метод – при дослідженні національних інноваційних систем (НІС) економічно розвинутих країн та країн, що розвиваються; позитивний та нормативний підходи – при вивченні форм державної підтримки наукової праці.

Інформаційну базу дослідження склали наукові публікації зарубіжних і вітчизняних авторів, нормативно-правові акти України, статистичні дані й аналітичні огляди міжнародних організацій (Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), Світового банку, Європейської комісії) і Державної служби статистики України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в обґрунтуванні нових теоретичних і методологічних підходів до вивчення змісту і форм наукової праці в сучасній ринковій економіці. Основні результати дисертаційного дослідження, що визначають його наукову новизну, полягають у наступному:

вперше:

– через систему субординованих економічних категорій розкрита сутність ціни продукту наукової праці як ірраціональної економічної форми, яка, з точки зору класичної економічної теорії, не має під собою субстанціональної основи у вигляді суспільно необхідних витрат праці; з позицій сукупності неокласичних підходів до ціноутворення, продукт наукової праці не відповідає основним передумовам до моделювання попиту на економічне благо, а ціна наукового продукту, що характеризується потенційно високою новизною, дисконтується високим рівнем ризику невдачі його продуктивного використання;

удосконалено:

– розуміння ірраціонального як необхідної ланки економічної системи, що заповнює відсутні елементи суспільних відносин, об'єктивна необхідність існування яких обумовлена поширенням капіталістичних відносин на генетично невласиві для них сфери. Ірраціональні економічні форми розглянуті, на відміну від існуючих підходів, як спосіб стихійного вирішення та подальшого розвитку об'єктивних суперечностей, іманентних науковій праці в умовах ринку;

– трактування категорії «наукова рента» як системи відносин трьох суб'єктів – власника наукового знання, капіталіста-новатора та найманого робітника, як в сфері творчої, так і в галузі репродуктивної праці. Обґрунтовано розмежування між категоріями наукової ренти та квазіренти як ірраціональної та перетвореної форми відповідно, на відміну від існуючих підходів щодо їх ототожнення;

– застосування концепції відчуження до сфери наукової праці. Доведено, що таке відчуження безпосередньо проявляється в суб'єктивних формах, однак його причиною є об'єктивний процес поглиблення суспільного поділу праці; розглянуті форми прояву відчуження в рамках організаційно-економічних і інституціонально-правових форм відносин у галузі науки та позначені напрями їх подолання в сучасній економіці. На відміну від існуючих, такий підхід на різних рівнях теоретичного абстрагування синтезує принципи класичної політичної економії та надбання нової інституціональної економічної теорії;

– дослідження інновації як форми, в якій проявляється рух суперечностей, іманентних специфічному змісту наукової праці в умовах ринкової економіки, яке, на відміну від наявних уявлень, ґрунтується на урахуванні не лише формальних, але й змістовних аспектів соціально-економічних відносин;

набуло подальшого розвитку:

– розкриття всезагального характеру наукової праці. Виявлений його зв'язок із творчим змістом наукової праці та її місцем в системі духовного виробництва, окреслені форми руху наукової праці та її продукту: від всезагальної до сумісної (спільної) і від творчої до репродуктивної праці;

– трактування результатів наукової праці як суспільного блага та, на відміну від існуючих підходів, установлення зв'язку між ступенем суспільності наукового блага та характером праці, що його створила: результатом всезагальної праці в сфері науки, як правило, є чисте суспільне благо, праці, яка характеризується лише окремими рисами всезагальності, – змішане суспільне благо, сумісної праці, яка виробляє новий або удосконалений продукт, – приватне благо;

– концепція, що відокремлює науковий сектор як окремий підрозділ суспільного виробництва, у рамках якої уточнені критерії включення його продукту в сукупний суспільний продукт за вартістю і в «натуральній» формі;

– зіставлення юридичної форми відносин у сфері науки з їхнім соціально-економічним змістом і виявлення, що такі форми можуть як сприяти, так і стримувати розвиток наукової праці в сучасній економіці;

– концепція національної інноваційної системи та можливості її застосування до сфери наукового виробництва в трансформаційній економіці України. У рамках даного підходу показана роль свідомо створюваних формальних інститутів підтримки наукової праці та стихійно виниклих форм прямої взаємодії між дослідниками та винахідниками, порівняні особливості НІС в економічно розвинутих країнах і країнах, що розвиваються.

Практичне значення одержаних результатів полягає насамперед в акцентуванні ролі держави в контексті пом'якшення негативного впливу на розвиток наукової праці ірраціональних форм, які об'єктивно властиві для економічних відносин у сфері науки й у ряді випадків не знаходять адекватної форми саморуху. На базі цього розроблені рекомендації щодо необхідності застосування прямих і непрямих форм державної наукової політики в трансформаційній економіці України.

Пропозиції щодо регіональних форм підтримки наукової праці, а також необхідності застосування прямих інвестиційних методів підтримки наукоємного бізнесу, використані Департаментом економічного розвитку Одеської міської ради (довідка № 2177/1/01-41 від 13.08.2015 р.). Рекомендації стосовно ключових форм загальнонаціональної наукової політики є складовою наукових звітів Науково-дослідного економічного інституту Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, які були в установленому порядку направлені у Міністерство економіки України, схвалені ним та використані у практичній роботі при підготовці проектів Законів України, Постанов Кабінету Міністрів, реалізації державної економічної політики (довідка № 01-12/117 від 2.09.2015 р.). Сформульовані автором можливі напрями державної політики, спрямовані на забезпечення реалізації вітчизняним венчурним капіталом своєї

інноваційної функції, застосовані в діяльності Національної комісії з регулювання цінних паперів та фондового ринку (довідка № 07/01/25314/НК від 30.09.2015 р.).

Основні наукові та практичні результати дисертаційної роботи впроваджено в навчальний процес Одеського національного економічного університету при викладанні дисциплін «Політична економія», «Мікроекономіка», «Теоретичні проблеми інноваційної економіки» (довідка № 01-17/1712 від 18.09.2015 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є завершеним науковим дослідженням і являє собою особистий науковий доробок її автора. Наукові ідеї, підходи і рекомендації, які визначають наукову новизну і виносяться на захист, належать особисто автору та відображають авторське бачення соціально-економічного змісту та форм наукової праці в сучасній ринковій економіці.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дисертаційної роботи були винесені на обговорення та отримали позитивну оцінку на наукових та науково-практичних конференціях, зокрема: IV Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми конструкції та розвитку людських спільнот» (м. Київ, 2011 р.), Всеукраїнській науковій конференції студентів та аспірантів «Європейський союз: економіка і політика в глобальному і регіональному вимірах» (м. Одеса, 2012 р.), I Міжнародному політекономічному конгресі (м. Москва, 2012 р.), XXVI Міжнародній науково-практичній конференції «Теорія та практика в сучасній науці» (м. Горлівка, 2012 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Інноваційна теорія Йозефа Шумпетера: сучасне звучання економічних та управлінських ідей» (м. Київ, 2012 р.), Всеукраїнській науковій конференції студентів та аспірантів «Світові кризи: причини і наслідки» (м. Одеса, 2013 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасна економічна теорія та цивілізаційні чинники економічного розвитку» (м. Київ, 2014 р.), X Всеукраїнській науково-практичній конференції «Покританівськи читання» за темою «Актуальні проблеми розвитку економічної теорії в контексті глобальних викликів» (м. Одеса, 2014 р.).

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження висвітлені у 14 наукових працях загальним обсягом 5,9 друк. арк., із них: одна публікація у колективній монографії, 6 статей у наукових фахових виданнях України з економіки (з них: 2 – у виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз), 2 статті у зарубіжних наукових виданнях, 6 публікацій у тезах доповідей на міжнародних науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертаційної роботи становить 245 сторінок комп'ютерного тексту. Основний зміст роботи складається з 203 сторінок, що містять 16 таблиць, 19 рисунків, список використаних джерел охоплює 173 найменування і відображений на 14 сторінках; 12 додатків подано на 28 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, розглянуто ступінь дослідженості наукової проблеми, визначено мету, завдання та методи дослідження, розкрито наукову новизну, сформульовано практичне значення та наведені результати апробації дисертаційного дослідження.

У першому розділі **«Наукова праця в системі суспільного виробництва»** досліджено загальний і специфічний соціально-економічний зміст наукової праці та її сутнісні форми в умовах ринкової економіки.

Генералізація існуючих теоретичних підходів дозволила авторові сформулювати загальне визначення наукової праці як різновиду свідомої цілеспрямованої людської діяльності, спрямованої на генерування, верифікацію/спростування, систематизацію й узагальнення нових наукових знань. Умовою такої діяльності є отримання та засвоєння вже накопичених людством наукових знань, тобто наявність кооперації між сучасниками та попередниками, що надає науковій праці всезагальний характер.

Наукова праця є ідеальною діяльністю, яка характеризується не практичним, а теоретичним відношенням людини до природи, тож, на думку автора, її неможливо редукувати до «простих моментів» праці (самої праці, предметів і засобів праці). Наукова праця відзначається творчим характером, тобто за своїм конкретним змістом є протилежною по відношенню до різновидів рутинної, репродуктивної праці. Утім, усі види праці об'єднує те, що за умови панування певної системи соціально-економічних відносин, як творча, так і репродуктивна праця, набуваючи специфічної суспільної форми, виступають як елемент відтворення цих відносин. По мірі розвитку науки, техніки та освіти дві протилежності – творча та репродуктивна праця – в кінцевому підсумку тяжіють до взаємної тотожності, яка може бути досягнута через поступове витіснення малокваліфікованої праці машинами та еволюції суспільної праці до щоразу складніших форм. Модифікація змісту праці в перспективі викликає і зміну форм соціально-економічних відносин.

Доведено, що через особливий характер визнання наукових результатів, період підтвердження або спростування яких є необмеженим, наукову працю не зовсім правомірно трактувати як приватну працю: навпаки, вона виявляється найвищим ступенем суспільної праці – всезагальною діяльністю. Історично всезагальна праця формувалася по той бік функціонування відособлених товаровиробників, отже, іманентна їй система протиріччя не є такою, що розгорталася з вихідного протиріччя товарного виробництва між приватним та суспільним характером праці виробників продукту.

На основі вивчення зарубіжної історико-економічної літератури з досліджуваної проблематики доведено, що наука почала перетворюватися в безпосередню продуктивну силу суспільства лише на початку ХХ ст. До цього часу в капіталістичних країнах наукова праця переважно не була джерелом засобів існування для науковців, отже, загалом не були сформовані специфічні соціально-економічні відносини навколо наукової праці, розгортання яких стрімко посилювалося по мірі ендогенізації науки як чинника виробництва.

Критичний аналіз існуючих економічних концепцій науки дозволив виявити ряд суттєвих відмінностей наукового продукту від традиційних

ринкових благ – продуктів репродуктивної праці. Зокрема висвітлена суперечливість підходу до трактування результату наукової праці як товару, вартість якого створюється абстрактною працею дослідника. Специфічність кожного конкретного наукового результату та ймовірнісний характер дослідницького процесу загалом обумовлюють відсутність основи, на якій могли б формуватися суспільно необхідні витрати наукової праці та визначають внутрішньо нетоварну природу продукту наукової праці.

Виходячи з трисекторної моделі відтворення, яка відособлює науку як окремий підрозділ суспільного виробництва, виявлено, що праця в сфері комерційних прикладних досліджень і науково-технічних розробок, може брати участь у створенні доданої вартості на рівні всього суспільства. Утім, це стосується лише тих випадків, коли реалізація кінцевого інноваційного продукту повністю покриває витрати на дослідження та приносить прибуток, не нижчий за середній. Всі ж нові знання, що характеризуються певною новизною та відповідають критеріям науковості, як продукти конкретної праці, беруть участь у відтворенні продукту першого, наукового підрозділу суспільного виробництва.

Наукова праця є елементом духовного виробництва який, з одного боку, розвивається відповідно до власної логіки та відзначається специфічними критеріями визнання наукових результатів. З іншого боку, все більший обсяг продуктів наукової праці в галузі дослідно- та проектно-конструкторських робіт і частково прикладної науки набуває товарної форми. Цей процес є стихійним і об'єктивним результатом вирішення протиріччя між внутрішньо неувартісним змістом результату наукової праці та необхідністю відтворення робочої сили наукового працівника, відшкодування витрат дослідницьких організацій, забезпечення розширення наукового виробництва.

Саморух наукової праці та її продукту в умовах розвинутої ринкової економіки здійснюється в системі перетворених форм різного рівня опосередкування та виражає протиріччя нового порядку: між всезагальним характером наукової праці та приватнокапіталістичною формою присвоєння її результатів. Перетворена форма трактується автором як найбільш універсальна категорія, через яку в специфічно капіталістичній формі відбувається перехід результатів всезагальної праці в сферу праці сумісної, внаслідок чого остання зазнає якісних трансформацій. Таким чином, продуктом прямої чи опосередкованої кооперації всезагальної та сумісної праці є наукоємний, інноваційний товар, що містить у собі інноваційну квазіренту – перетворену форму надлишкової додаткової вартості, яка з'являється в результаті застосування досягнень науки у виробництві.

Ірраціональна форма – наслідок розповсюдження панівних відносин на явища та сфери, для яких вони є генетично невластивими, – у випадку з науковою працею виникає при купівлі-продажі або рентних відносинах щодо безпосередніх результатів наукової праці та знаходить відображення в конкретних ринкових формах: ціні патенту або ноу-хау, ліцензійних платежах, роялті. Ціна продукту наукової праці в найбільш загальному випадку не має під собою субстанціональної основи у вигляді суспільно необхідних витрат наукової праці, оскільки сама сутність такої діяльності полягає в створенні нового, відмінного від попередніх результату. Праця в сфері прикладної науки,

дослідно- та проектно-конструкторських робіт по мірі переходу до створення модифікуючих інновацій певною мірою уподібнюється іншим видам суспільної праці, що маскує генетичну властивість прикладної наукової діяльності як різновиду всезагальної праці, відчутно пом'якшуючи протиріччя прийняття товарної форми результатами такої праці. Визначено, що «ціна наукової праці», так само, як і «ціна» будь-якої праці є ірраціональною економічною формою. Утім, у даному випадку за нею приховується більш складна сутнісна форма, оскільки відтворення здатності до наукової праці вимагає не лише задоволення матеріальних і духовних потреб науковця, а й можливості ефективної комунікації з іншими дослідниками, наявності сприятливих для наукової діяльності соціокультурних умов.

З позиції сукупності неокласичних підходів, ціна продукту наукової праці не реалізує повною мірою своєї інформаційної функції, оскільки інвестиційний попит на наукову інформацію йде у розріз із класичними теоретичними передумовами, характеризуючись неповнотою, нетранзитивністю, взаємною обумовленістю переваг, неповною економічною а часом і позаекономічною раціональністю споживача, варіабельністю кількості та властивостей благ. Ціна споживача для наукового продукту буде визначатися дисконтованим потоком очікуваних вигод від його продуктивного використання та, за інших незмінних умов, буде знижуватися по мірі руху до більш радикальних наукових досягнень, що характеризуються більш високим рівнем невизначеності в порівнянні з модифікуючими інноваціями.

Запропоновано підхід щодо розмежування категорій «наукова рента» та «науково-інноваційна квазірента». Перша виникає лише в тому випадку, коли присутні економічні відносини між трьома суб'єктами: власником наукового знання (створеного ним особисто або ж найманим науковим працівником), капіталістом-новатором та найманим працівником репродуктивної праці, який своєю більш складною працею створює переважну частину доданої вартості нового, інноваційного продукту.

У другому розділі **«Форми прояву економічних відносин в сфері наукової діяльності»** акцент дослідження переноситься з рівня сутності соціально-економічних відносин в сфері наукової праці на рівень явища, тобто вивчення більш конкретних форм їхнього прояву.

Перетворені форми в процесі свого руху в системі соціально-економічних відносин можуть трансформуватися в форми відчуження, виявляючи деструктивний вплив на зміст, який вони представляють. Категорія «відчуження» фіксує явища опосередкування й уречевлення суспільних відносин, яке здійснюється через форми, що приховують і одночасно модифікують сутність даних відносин. Як і продукти всякої суспільної праці, незалежно від специфіки економічних відносин, результати наукової діяльності зазнають «екстеріоризації», опредметнення, коли нове наукове знання стає елементом духовного виробництва та має витримати критику, довівши свою істинність. В умовах ринкових відносин наукова праця зазнає і суто капіталістичної форми відчуження. На відміну від репродуктивної праці, відчуження творчої праці не пов'язане з поглибленням спеціалізації часткового робітника, а спричинене розповсюдженням ринкових відносин на невластиві

для них сфери. Цей процес, однак, також викликаний розвитком суспільного поділу праці.

Запропоновано трактування інновації як еволюційно виниклої форми руху продукту наукової праці, яка частково вирішує протиріччя між невартісним змістом результатів наукової праці та необхідністю відтворення дослідницького процесу в сфері практично орієнтованих науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт (НДДКР). Суб'єктивна мета інновацій – збільшення окремими капіталістами норми та маси прибутку, отримання науково-інноваційної квазіренти та наукової ренти. У той же час інноваційний процес несе в собі й об'єктивну мету – широке впровадження результатів науково-технічного прогресу у виробництво.

Інституціональні аспекти економічних відносин у сфері наукової праці розглянуто через тріаду «організації – формальні правила – неформальні інститути». Різноманітність організаційних форм виробництва інновацій пов'язана зі специфічним характером наукової праці, незіставністю її витрат і результатів, проблематичністю безпосереднього контролю за якістю творчої праці. Цим пояснюється широкий розвиток малого наукоємного бізнесу в економічно розвинутих країнах, а також практика корпорацій, які у певних випадках використовують механізм внутрішніх венчурів, створення “spin-off” і “spin-out” компаній для реалізації окремих інноваційних проектів. Виявлено, що на ранніх етапах досліджень наукоємні фірми в процесі взаємодії між собою схильні поступатися миттєвими економічними перевагами на користь успішної реалізації інноваційного проекту. Розвиток мережевих інноваційних структур так само правомірно розглядати як один із напрямів стихійного подолання відчуження в сфері наукової праці. У той же час аналіз структури та динаміки венчурних інвестицій в економіці США виявив, що на ранніх етапах дослідницько-винахідницького процесу венчурний капітал не виконує повною мірою своєї ризикової функції. Цей факт підтверджує висунуту в першому розділі гіпотезу про дисконтування ціни наукового продукту високим рівнем ризику та вказує на межі саморуху інноваційної форми продукту наукової праці.

Отримання новатором прибутку, не нижчого за середній, покликані забезпечити інститути патентного права та інтелектуальної власності. Розглянувши провідні зарубіжні підходи до даної проблематики, доведено, що в сучасній економіці подібні інститути в деяких випадках можуть консервувати відчуження в сфері наукової праці, що пов'язано з об'єктивними (інерційність інституціонального середовища) й суб'єктивними (лобізм великих корпорацій, що монополізують результати науково-технічного прогресу) причинами.

Наступний рівень дослідження інституціональних аспектів економічних відносин у сфері наукової праці – форми її державної підтримки. Спираючись на практичний досвід наукової політики економічно розвинутих країн, визначена доцільність використання прямих і непрямих методів підтримки наукової праці, залежно від ступеню руху останньої від всезагальної до сумісної праці (рис. 1).

Ступінь руху наукової праці	Наука		Техніка	Виробництво	
	Фундаментальні дослідження	Прикладні дослідження	Дослідно- та проектно- конструкторські роботи	Освоєн- ня	Промислове виробництво
Зміст праці	<i>Всезагальна праця</i>		→	<i>Сумісна праця</i>	
	<i>Творча праця</i>				<i>Репродуктивна праця</i>
Продукт праці	<i>Чисте суспільне благо</i>			<i>Приватне благо</i>	
		<i>Змішане суспільне благо</i>			
Суб'єкти діяльності	Університети, науково- дослідні установи	Університети, дослідні центри корпорацій, інноваційні мережі та об'єднання, венчурні й інжинірингові фірми, spin-off компанії		Корпорації, малі та середні підприємства	
Характер державної підтримки	<i>Пряма</i>			<i>Непряма</i>	
Форма державної підтримки	<i>Пряме державне фінансування</i>			<i>Селективний протекціонізм</i>	
		<i>Кредитні та інвестиційні методи</i>			
		<i>Податкові методи:</i>			
		Податкова знижка на витрати з НДДКР, дослідницький податковий кредит, пільговий режим амортизації капітальних витрат на НДДКР		Інвестиційний податковий кредит, режими прискореної амортизації основних фондів	

Рис. 1 **Форми державної підтримки наукової праці в залежності від фази науково-інноваційного циклу**

Джерело: розроблено автором

Виходячи з особливостей наукових результатів, які створюються на різних етапах науково-інноваційного циклу, запропоновано класифікувати інституціональні форми державної підтримки наукової праці за наступними напрямками: 1) організація та фінансування створення чистих суспільних благ; 2) часткове фінансування, надання податкових та інших преференцій, сприяння формуванню оптимального інституціонального середовища науково-інноваційної діяльності для виробництва змішаних суспільних благ; 3) сприяння трансформації сфери сумісної праці через втілення результатів всезагальної діяльності.

У третьому розділі «**Розвиток форм наукової праці в сучасній економіці**» на основі розгорнутої системи категорій досліджено стан та особливості науково-інноваційної сфери в розвинутих економіках і країнах, що розвиваються, а також запропоновані певні рекомендації щодо розбудови національної інноваційної системи (НІС) України.

Аналіз статистичних даних індустріально розвинутих країн за значний період часу показав стійку тенденцію до зростання питомої кількості дослідників, зростання частки витрат на НДДКР у ВВП (табл. 1), значне збільшення частки приватного сектору в фінансуванні НДДКР (у країнах Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) цей показник у період 1981-2012 рр. зріс з 51,64% до 60,76%). Останній індикатор особливо наочно віддзеркалює посилення ролі науки як безпосередньої продуктивної сили.

Таблиця 1

**Динаміка витрат на НДДКР і чисельності дослідників
у країнах світу та Україні**

	Витрати на НДДКР, % до ВВП						Чисельність дослідників на 1 млн. населення, чол.			
	1996	2001	2006	2011	2012	2013	1996	2001	2006	2011
США	2,44	2,64	2,62	2,76	2,70	2,73	3102	3524	3755	3979
Японія	2,77	3,07	3,41	3,38	3,34	3,47	4947	5184	5387	5758
Німеччина	2,14	2,39	2,54	2,80	2,88	2,85	2760	3163	3342	4085
Ізраїль	2,61	4,22	4,19	4,10	4,25	4,21	6602
Р. Корея	2,26	2,34	2,83	3,74	4,03	4,15	2213	2951	4229	5928
Китай	0,57	0,95	1,39	1,84	1,98	2,08	439	577	923	963
Росія	0,97	1,18	1,07	1,09	1,12	1,12	3788	3460	3231	3120
Україна	1,36	1,11	0,98	0,79	0,80	0,81	1467	1253

Джерело: складено автором

Виявлено високий рівень концентрації НДДКР у найбільших світових корпораціях, який поєднується з активним розвитком наукової праці в малих і середніх інноваційних фірмах. Відзначено посилення тенденції до глобалізації науково-інноваційної сфери та підвищення фінансування комерційних НДДКР з-за кордону в ряді країн світу. Обґрунтовано, що зростання частки комерційних НДДКР, виконаних і профінансованих підприємницьким сектором, не заперечує необхідності державної підтримки досліджень виробничо-практичної орієнтації. Доведено, що витрати бізнесу на НДДКР є дуже чутливими до циклічних коливань економіки. У 2009 р, внаслідок глобальної економічної кризи в 34 країнах ОЕСР обсяг ВВП скоротився на 3,5%, в той час, як обсяг загальнонаціональних витрат на НДДКР – набагато меншою мірою, а саме – на 1,33%. Це було досягнуто за рахунок підвищення державних витрат на НДДКР на 4,6%, що дозволило значною мірою компенсувати спад комерційних видатків на дослідження та розробки на 4,2%. У цьому полягає пом'якшуюча функція державної наукової політики на сучасному етапі.

Кореляційно-регресійний аналіз на прикладі таких інноваційно розвинутих країн, як США та Японія, в період 1981-2011 рр. виявив вплив загальнонаціональних витрат на НДДКР на ВВП (коефіцієнт детермінації склав 0,99 і 0,9 відповідно). Однак післякризова динаміка країн ОЕСР (2008-2013 рр.) демонструє, що, незважаючи на відновлення зростання витрат на НДДКР, продуктивність праці та ВВП на душу населення в цих державах є значно

нижчими за аналогічні показники 2001-2007 рр. Ці дані можуть свідчити про те, що сьогоднішня наука ще не сформувала відповідної технологічної бази для подальшої хвилі довгострокового економічного зростання.

Показано, що в світовому поділі праці ряд країн посідає лідируюче місце в продукуванні нових наукових знань і технологій. До таких держав відносяться США, Японія, деякі країни Європейського союзу. Одним із свідчень даних процесів, є присвоєння цими країнами наукової ренти, про що можна судити з показника сальдо платежів за використання прав інтелектуальної власності (табл. 2). Країни зі стійко негативним значенням цього показника є більшою мірою реципієнтами, ніж продуцентами результатів всезагальної праці, що не заважає деяким з них успішно наслідувати сучасні технології у виробництві інноваційної продукції. Іншим індикатором, який характеризує результативність кооперації всезагальної та сумісної праці є частка високотехнологічної продукції в експорті країни, а також частка окремих країн у світовому високотехнологічному експорті. В останні роки значення цього показника дещо викривлюється за рахунок перенесення кінцевої зборки наукоємної продукції до країн, що розвиваються (перш за все, Китаю та Індії).

Таблиця 2

Сальдо платежів за використання прав інтелектуальної власності і частка високотехнологічної продукції в експорті країн світу та України

	Сальдо платежів за використання прав інтелектуальної власності, млн. дол.				Частка високотехнологічної продукції в експорті, %				
	2006	2011	2012	2013	1996	2006	2011	2012	2013
США	58512	87246	85779	88928	30,76	30,06	18,09	17,83	17,76
Японія	4595	9817	11994	13756	26,15	22,06	17,46	17,41	17,78
Німеччина	-1921	3317	3885	4689	13,77	17,14	14,96	15,80	16,08
Ізраїль	-88	31	-16	33	17,04	14,51	13,98	15,85	15,61
Р. Корея	-2662	-3016	-4714	-5509	24,07	32,15	25,72	26,17	27,10
Китай	-6430	-13963	-16705	-20146	12,42	30,51	25,81	25,27	26,97
Росія	-1667	-5275	-6965	-7632	9,66	7,78	7,97	8,38	10,01
Україна	-396	-639	-603	-905	3,89	3,40	4,39	6,30	5,89

Джерело: розраховано автором

Порівняльний аналіз показав, що спільною рисою в економіці трансформаційних країн і країн, що розвиваються, та їх основною відмінністю від розвинутих країн, є недостатнє забезпечення економічного зростання власним науково-технічним розвитком. При цьому в той час, як нові індустріальні країни динамічно абсорбують сучасні зарубіжні технології, трансформаційні пострадянські країни більшою мірою реалізують сировинну модель економіки. Треба зазначити, що в Україні щороку скорочується частка фінансування НДДКР у ВВП, загальна та питома чисельність наукових дослідників; майже відсутній прогрес у сфері патентної активності, кількості науково-технічних розробок. Елементи досить розвинутої НІС, які залишилися від планової економіки, замість адаптації до ринкових умов, відтворюються у звуженому масштабі. Одночасно нові індустріальні країни нарощують свій

потенціал у галузі фундаментальної науки й університетських досліджень, оскільки переважна орієнтація лише на комерційні прикладні дослідження та запозичення іноземних технологій, на певному етапі показали свою вичерпність. Отже, розвиненість академічного та дослідницького сектору, високий рівень технічної освіти в Україні є не недоліком НІС, а конкурентною перевагою, яка сьогодні використовується недостатньо.

Обґрунтовано, що створення умов для посилення зв'язків між наукою та промисловістю, запровадження стимулів для національних виробників щодо втілення вітчизняних та освоєння передових закордонних технологій, загальне покращення інвестиційного клімату, могли б сприяти економічному зростанню України в довгостроковій перспективі. Надані рекомендації щодо доцільності використання в Україні прямих інвестиційних методів підтримки малого наукоємного бізнесу, повернення системи податкових преференцій для наукоємних виробництв і її розширення з урахуванням наявного світового досвіду, необхідності підвищення фінансування фундаментальної науки як ключової ланки НДДКР. При цьому підкреслено, що для кожної конкретної національної економіки не існує універсальної комбінації даних інструментів, а необхідна міра використання кожного з них може бути визначена тільки в процесі активної реалізації державної наукової політики.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволяє сформулювати наступні висновки теоретичного та науково-практичного характеру:

1. Визначено, що наукова діяльність є всезагальною працею в сфері духовного виробництва, а також одним із видів творчої діяльності. Виявлено, що способи суспільного визнання творчої всезагальної і репродуктивної праці суттєво різняться. Витрати наукової праці, що генерує результати, які характеризуються високим ступенем новизни (відкриття, винаходи), не піддаються редукції до інших видів простої і складної суспільної праці за допомогою ринку, тобто відсутні стихійні механізми, що зводять ці витрати до якої-небудь однорідності й порівнянності. При цьому як творча, так і репродуктивна праця, будучи протилежними за змістом, перебувають у тісному взаємозв'язку й діалектичній єдності в якості форм корисної суспільної діяльності.

2. По мірі свого руху в структурі економічних відносин, які в сфері науки здійснюються у вигляді трансферу технологій, наукова праця набуває вихідної (праця в сфері фундаментальної й прикладної науки, що створює чисте суспільне благо), перетвореної (науково-технічні дослідження, що виробляють знання, яке підлягає комерціалізації шляхом його продуктивного використання або безпосереднього продажу на ринку наукової інформації), а також форми відчуження, коли дослідник прагне більшою мірою не до генерування нових знань, а до збільшення власного добробуту. Кожному шаблю перетворення наукової праці відповідає і вартісна форма її продукту: вихідна – наукове знання як «споживна вартість» – продукт конкретної праці, перетворена – ціна наукомісткого інноваційного продукту, створеного в кооперації з сумісною працею, інноваційна квазірента; ірраціональна – ціна патентів і ліцензій,

наукова рента; форма відчуження – приватнокапіталістична форма присвоєння результатів всезагальної праці.

3. Доведено, що ірраціональна природа ціни наукової інформації обумовлена її особливим статусом: з одного боку, наукове знання є продуктом людської праці, з іншого боку – витрати цієї праці приводять до створення в кожному акті такої діяльності принципово різних і по-своєму унікальних результатів, що перешкоджає прийняттю ними специфічно суспільної форми витрат абстрактної праці. По мірі віддалення від меж людського пізнання та наближення до модифікації вже верифікованого та випробуваного наукового знання, продукт наукової праці за своїми властивостями наближається до традиційного ринкового товару, однак стає тотожним йому лише на етапі переходу від освоєння до масового промислового виробництва нової або поліпшеної споживної вартості.

4. Інновація виступає в сучасній ринковій економіці в якості конкретної, специфічно капіталістичної форми руху наукової праці та її продукту. Господарський механізм інноваційної економіки розкрито через 3 рівні: організації, формальні й неформальні інститути. Організаційно-економічні форми наукової праці характеризуються великим різноманіттям, що пояснюється специфічністю такої діяльності, імовірнісним характером результатів наукової праці, рисами суспільного блага, більшою або меншою мірою представленими в цих результатах. Виявлено, що науково-інноваційна сфера сучасної економіки в цілому прагне до усупільнення, яке, однак, суттєво відрізняється від традиційних форм концентрації і централізації виробництва та капіталу, поєднуючись на різних рівнях з децентралізацією й пануванням малих організаційно-економічних форм, серед яких важливе місце належить венчурному бізнесу. При цьому доведено, що венчурний капітал досить активний переважно на більш зрілих стадіях інноваційного процесу, коли ймовірність успішної комерціалізації науково-технічних розробок зростає.

5. Визначено, що інституціональні форми, які закріплюють права власності на продукти наукової праці, покликані забезпечити винахідникові або підприємцеві-новаторові одержання середнього прибутку й/або науково-інноваційної квазіренти. На ділі специфіка цих юридичних норм не завжди повною мірою враховує змістовну сторону наукового знання як суспільного блага, що сприяє поглибленню форм відчуження в сфері наукової праці. Тривале існування таких правових інститутів пов'язане як із властивою їм інерційністю, так і зі свідомим лобізмом. Паралельно із цим, поступово розвиваються неформальні мережі наукової комунікації, що розбудовуються переважно усередині локальних структур науково-технічної інтеграції та характеризуються присутністю суб'єкт-суб'єктних, багато в чому не опосередкованих ринком відносин між дослідниками.

6. Обґрунтовано, що в рамках сучасних національних інноваційних систем інституціональні форми підтримки наукової праці об'єктивно необхідні та можуть носити різноманітний характер, реалізуючись у трьох основних напрямках: фінансування й підтримка створення чистих суспільних благ; сприяння виробництву змішаних суспільних благ; заохочення впровадженню результатів науково-технічного прогресу в виробництво. Для циклічного

розвитку науки й економіки в цілому характерна асинхронність, що також вимагає певної координуючої ролі з боку держави.

7. Аналіз тенденцій останніх десятиліть в економічно розвинутих країнах світу продемонстрував як істотні кількісні, так і якісні зрушення (посилення кооперації між бізнесом, дослідницьким сектором і університетами, а також органами державного управління) у сфері наукової праці. Темпи зростання витрат на НДДКР тісно пов'язані зі зростанням ВВП, що доведено за допомогою кореляційно-регресійного аналізу. Держави з високою наукоємністю ВВП посіли панівне місце у світовому високотехнологічному експорті, хоча сьогодні його структура змінюється за рахунок посилення позицій країн – імітаторів технологій. За всесвітньою економічною кризою в країнах ОЕСР послідувало зниження темпів приросту ВВП на душу населення й продуктивності праці. Це може вказувати на те, що сучасна наука «запізнюється» з базисною технологією, яка б забезпечила матеріальну основу для довгострокового економічного зростання.

8. На основі аналізу ряду показників доведено, що в той час як «нові індустріальні країни» демонструють позитивну динаміку в сфері науки й інновацій, у трансформаційних пострадянських країнах відбувається протилежна тенденція. Досить високий рівень розвитку науки й освіти в трансформаційній економіці України поєднується з невисокою інноваційною активністю промисловості. Подолання подібних негативних тенденцій вимагає застосування широкого спектра діючих у світовій практиці методів прямої і непрямой підтримки науки. Серед податкових важелів державної підтримки наукової праці перспективною формою виступають пільги з оподаткування заробітної плати дослідників, запровадження яких могло б сприяти адекватному відтворенню робочої сили науковців у сфері прикладних досліджень і дослідно-конструкторських розробок і забезпеченню більш тісної кооперації між всезагальною та сумісною працею в Україні.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

У монографіях:

1. Управление в обществе XXI века: проблемы и решения / Отв. ред. С. В. Бойко: [Монографія]. – Череповец: Филиал СПбГЭУ в г. Череповце, 2013. – 363 с. (23,36 д. а.) *Особистий внесок здобувача: розглянуто організаційно-економічні та інституціональні форми відносин щодо створення та розповсюдження інновацій у сучасній економіці (0,7 д.а.)*

Статті у наукових фахових виданнях:

2. Патлатой О. Є. Наука та наукова праця в умовах циклічного розвитку ринкової економіки / О.Є. Патлатой // Науковий вісник ОНЕУ. –2013. – № 3 (182). – С. 5–15. (0,55 д.а.)

3. Патлатой А. Е. Иррациональная форма продукта научного труда в современной экономике / О. Є. Патлатой // Науковий журнал «Бізнес-інформ». – 2013. – № 12. – С. 22–27. (0,7 д.а.)

4. Патлатой О. Є. Наукова праця в системі суспільного відтворення / О.Є. Патлатой // Формування ринкової економіки: збірник наукових праць. – 2014. – № 31. – С. 505–514. (0,5 д.а.)

5. Патлатой О. Є. Форми відчуження в сфері наукової праці та напрями їх подолання в сучасній економіці / О.Є. Патлатой // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія №18. Економіка і право: збірник наукових праць. – 2014. – Випуск 25. – С. 63–70. (0,5 д.а.)

6. Патлатой А. Е. Институционально-правовая форма экономических отношений в сфере производства научной информации / О.Є. Патлатой // Економічний простір: збірник наукових праць. – 2014. – №87. – С. 100–110. (0,5 д.а.)

7. Патлатой О. Є. Институціональні форми державної підтримки наукової праці в рамках національної інноваційної системи / О.Є. Патлатой // Міжнародний науково-практичний журнал «Економіка та держава». – 2015. – № 8. – С. 126–130. (0,6 д.а.)

Публікації в іноземних виданнях:

8. Патлатой А. Е. Научный труд и его место в обществе знаний / О.Є. Патлатой // Политэкономия: социальные приоритеты: материалы I междунар. политэкономического конгресса. – Т. 2.: Национальные экономики в глобальном мире: политическая экономия и экономическая политика. – Москва: Ленанд, 2013. – С. 494–497. (0,25 д.а.)

9. Научный труд в современной экономике: институциональный аспект / О. Є. Патлатой // Экономика и управление в XXI веке: тенденции развития: материалы междунар. науч.-практ. конф., 24-25 мая 2013 г. – Череповец, филиал СПбГЭУ в г. Череповце, 2013. – С. 156–159. (0,25 д.а.)

Опубліковані праці апробаційного характеру:

10. Патлатой А. Е. Проблемы инновационного развития Украины в послекризисный период / О. Є. Патлатой // Проблеми конструкції та розвитку форм самоорганізації людських спільнот: матеріали IV міжнар. наук.-практ. конф., 21-28 квітня 2011 р. – Одеса: In Press, 2011. – С. 190–193. (0,4 д.а.)

11. Патлатой О. Є. Наука як чинник економічного розвитку у світлі інноваційної теорії Й. А. Шумпетера / О. Є. Патлатой // Інноваційна теорія Йозефа Шумпетера: сучасне звучання економічних та управлінських ідей: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 28-29 листопада 2012 р. – Київ: КНУ ім. Тараса Шевченка, 2012. – С. 65–67. (0,17 д.а.)

12. Патлатой А. Е. Теоретико-экономические аспекты исследования научного труда / О. Є. Патлатой // Теория и практика в современной науке: материалы XXVI междунар. научно-практ. конф., 18-19 октября 2012 г. – Горловка: Пантюх Ю. Ф., 2012. – С. 1–3. (0,2 д.а.)

13. Патлатой А. Е. Цена продукта научного труда как иррациональная экономическая форма / О. Є. Патлатой // Актуальні проблеми розвитку економічної теорії в контексті глобальних викликів: матеріали IX міжнар. наук.-практ. конф. «Покританівські читання», 19-20 вересня 2013 р. – Одеса: ОНЕУ, 2013. – С. 31–35. (0,25 д.а.)

14. Патлатой О. Є. *Форми наукової праці в корпоративних структурах сучасної економіки* / О. Є. Патлатой // Ринкові, державні та корпоративні структури в умовах глобальних трансформацій: матеріали IV міжнар. наук.-практ. конф., 25-27 вересня 2014 р. – Одеса: «Гельветика», 2014. – С. 78–81. (0,25 д.а.)

АНОТАЦІЯ

Патлатой О. Є. Зміст і форми наукової праці в сучасній ринковій економіці. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.01 – Економічна теорія та історія економічної думки. – Одеський національний економічний університет, Одеса, 2015.

У рамках дисертації досліджено загальний та специфічний зміст наукової праці та її форми в сучасній ринковій економіці. Розкрито всезагальну природу наукової праці як творчої діяльності та сфери духовного виробництва. Вивчений історико-генетичний аспект становлення науки як продуктивної сили суспільства. Визначено місце наукової праці в системі суспільного відтворення. Досліджені перетворені форми наукової праці та її продукту, доведено сутність ціни продукту наукової праці та наукової ренти як ірраціональних економічних форм.

Розглянуті поверхневі форми економічних відносин у сфері наукової праці, які проявляються у феномені відчуження. Визначені межі стихійного руху ірраціональної форми продукту наукової праці. Досліджені конкретні організаційно-економічні та інституціональні форми виразу соціально-економічних відносин у сфері науки у взаємозв'язку з сутнісними формами цих відносин. Проаналізовані та класифіковані основні інституціональні форми державної підтримки наукової праці в сучасній економіці.

Вивчені тенденції форм розвитку наукової праці в сучасній економіці. Досліджені особливості національних інноваційних систем країн, що розвиваються, і країн з трансформаційною економікою. Охарактеризовані основні проблеми національної інноваційної системи України й обґрунтовані ключові напрями державної підтримки наукової праці в трансформаційній економіці України.

Ключові слова: наукова праця, перетворена форма, ірраціональна економічна форма, суспільне благо.

АННОТАЦИЯ

Патлатой А. Е. Содержание и формы научного труда в современной рыночной экономике. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.01 – Экономическая теория и история экономической мысли. – Одесский национальный экономический университет, Одеса, 2015.

Диссертация посвящена исследованию общего и специфического содержания и экономических форм движения научного труда и его продукта в современной рыночной экономике и определение границ этого стихийного процесса, обуславливающих объективную необходимость применения государственной научно-инновационной политики.

Раскрыто общее содержание научного труда как всеобщей деятельности, характеризующейся творческим содержанием и реализующейся в рамках духовного производства. Изучение историко-генетического аспекта становления науки как производительной силы общества показало, что данный процесс оформился в зрелом виде лишь в начале XX века. Показано, что включение научного знания в структуру факторов производства обусловило необходимость принятия научным трудом специфических общественных форм. Обосновано, что в процессе всеобщей деятельности не происходит формирования общественно необходимых затрат труда, следовательно цена продукта научного труда представляет собой иррациональную экономическую форму. Раскрыт специфический характер ценообразования на продукт научного труда с позиций совокупности неоклассических подходов. Определены условия, необходимые для включения результатов научного труда в натуральную и стоимостную структуру общественного продукта. Разграничены категории научно-инновационной квазиренды как превращённой формы избыточной прибавочной стоимости и научной ренты как иррациональной экономической формы, отражающей отношения трёх субъектов: собственника научного продукта, капиталиста-новатора и наёмного работника как репродуктивного, так и творческого труда.

Поверхность движения экономических отношений в сфере науки представлена в исследовании через формы отчуждения. Показаны объективные и субъективные аспекты данного феномена, а также особенности его движения и направления преодоления в современной экономике в рамках организационно-экономических и институциональных форм. Сопоставлены институционально-правовые формы экономических отношений в сфере науки с их социально-экономической сущностью. Рассмотрены основные институциональные формы государственной поддержки научного труда, а также произведена их классификация в соответствии со степенью всеобщности труда и особенностями создаваемого им продукта.

Произведён всесторонний анализ динамики научно-инновационных процессов в мировой экономике. Показано, что научному производству присущ специфический тип обобществления, обусловленный объективной необходимостью кооперации всеобщего и совместного труда через интеграцию различных подсистем национальной инновационной системы: науки, образования, производства. Показано влияние показателей научно-инновационной сферы на экономическую динамику. Произведен сравнительный анализ национальных инновационных систем экономически развитых, развивающихся стран и государств с трансформационной экономикой. Определены основные проблемы, тормозящие развитие форм научного труда, а также предложены ряд механизмов прямой и косвенной поддержки научного труда и инноваций, которые могли бы способствовать построению современной национальной инновационной системы в Украине.

Ключевые слова: научный труд, превращённая форма, иррациональная экономическая форма, общественное благо.

ANNOTATION

Patlatoy O. Y. Substance and forms of scientific work in modern market economy. – Manuscript.

The dissertation for the degree of candidate of economic sciences, specialty 08.00.01 – Economic theory and History of Economic Thought. – Odessa National Economic University, Odessa, 2015.

The thesis investigates general and specific substance of scientific work in modern market economy. The universal nature of scientific work as a creative activity and a sphere of mental production has been revealed. The historical-genetic aspect of development of science as a social productive force has been studied. The transmuted forms of scientific work and its product are investigated and the essence of scientific product and science rent as irrational economic forms is proved.

The author considers the surface forms of economic relationship in the scientific work sphere, which manifest themselves in a phenomena of alienation. The limits of irrational form of scientific product spontaneous movement are defined. The author studies the concrete organizational-economic and institutional forms of socioeconomic relationship manifestation respective to the substantial forms of these relationship. The basic institutional forms of scientific work governmental support in modern economy are analyzed and classified.

The tendencies of development of scientific work forms in modern economy are examined. The specifics of national innovation systems of developing and transformational countries are investigated. The author characterizes the main problems of Ukraine national innovation system and grounds the key directions of scientific work government support in transformational economy of Ukraine.

Key words: scientific work, transmuted form, irrational economic form, public good.